

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Мариана Г. Асенова
Катедра „Финанси“, ВУАРР - Пловдив
Професионално направление 3.8 Икономика;

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„Доктор“**

Автор на дисертационния труд: **Калина Лазарова Дурова**,
докторант в катедра „Финанси и отчетност“ при Стопански факултет на
Югозападен Университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Тема на дисертацията:
**„Въздействие на фондовете на Европейския съюз върху икономиките на новите
страни-членки от Централна и Източна Европа“**

Научен ръководител: **доц. д-р Десислава Георгиева Стоилова**

1. Информация за кандидата

Калина Лазарова Дурова е родена в гр. Благоевград през 1991 г. Завършва с отличие Професионална гимназия по икономика „Иван Илиев“, гр. Благоевград. Логично след това се насочва да продължи образованието си в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. От 2010 г. до 2014 г. тя следва в специалност „Финанси“ и придобива бакалавърска степен, а следващата 2015 г. вече е магистър по същата специалност. В студентските си години проявява сериозно отношение към обучението, отличава се със самостоятелно мислене и афинитет към научните изследвания. Това е забелязано от нейните преподаватели и след спечелен конкурс тя е назначена със Заповед на Ректора № 33/06.01.2016 г. за редовен докторант в катедра „Финанси и отчетност“ на Стопански факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Притежава допълнителна квалификация „учител“ и свободно владее английски и немски език.

Докторант Дурова е провела специализация по проблемите на иновациите и икономическия растеж в лятно училище по икономика през 2016 г. За времето на докторантурата си има участия в международни конференции и публикации на български и английски език. С особена тежест след дисертационния ѝ труд е участието ѝ в колективната монография "The Economy of Bulgaria: Structural Funds, Growth And Cyclical Recurrence" в съавторство с д-р Иван Тодоров и докторант

Александър Александров, публикувана от реномираното немско издателство "De Gruyter" през 2018 г.

Научните интереси на Калина Дурова са в областта на публичните и местните финанси, европейските програми и фондове.

2. Характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 188 страници и е структуриран в увод, три глави, заключение, библиография, приложения и декларация за оригиналност. В основния текст са включени 14 фигури и 80 таблици, в които са представени резултатите от направените наблюдения и изчисления. Използваната литература обхваща 147 източника, от които 33 на български език, 114 на английски език, както и 20 интернет източника.

Използваните методи на изследване са теоретично обобщаване, сравнителен анализ и систематизиране. Приложената методология обхваща познавателните методи индукция, дедукция и сравнение. Направеният количествен анализ е основан на методите на регресионен и корелационен анализ на панелни данни и времеви редове по метода на най-малките квадрати

Последните десет години на „стария“ континент са белязани от сериозни икономически, социални, политически, екологични и др. проблеми. Това е период на финансова криза преминала в депресия, забавени темпове на развитие на икономиката в страните от ЕС, възстановяване от кризата и повишаване на БВП в различни темпове в отделните държави, приемането на нови страни членки на Съюза, които имат нужда от приспособяване и изпълнение на наредените мерки за развитие. В това отношение голяма роля играят европейските фондове, които са инструмент за снемчаването на тези различия и за постигането на по-балансирано развитие, икономическо и социално сближаване в рамките на Съюза.

Основната теза на дисертационния труд утвърждава виждането, че „Кохезионната политика на ЕС еволюира от чисто преразпределителен механизъм, отразяващ предимно националните интереси на държавите-членки, до ефективен общностен инструмент за регионално развитие и за икономическо и социално сближаване“. Приемам тезата като правилно формулирана, отразяваща същината на изследването и предопределяща целта на извършения анализ. Би могло да се помисли дали да не се вмъкне в тезата и обекта, а именно новите страни членки на Съюза, тъй като емпиричното изследване доказва именно мястото и ефективността на използваните европейски фондове за развитието на тези страни.

Обект на изследване е т.нар. Регионална или Кохезионна политика на ЕС в 11 нови страни членки, а именно: Естония, Латвия, Литва, Полша, Словакия, Словения, Унгария, Чехия, България, Румъния и Хърватия.

Предмет на изследване са ефективността и ефикасността на Кохезионната политика. Много сполучливо е направена разликата между тези понятия и те са обосновани и изследвани в контекста на дисертационния труд като под ефективност на Кохезионната политика се разбира дали тя успява да постигне основната си цел, а именно намаляване на икономическите различия между държавите и регионите в ЕС. Докато ефикасността се определя като въздействие на усвоените средства върху икономическите показатели на кохезионните страни и региони.

Целта на дисертационния труд е да се направят теоретична характеристика и емпирична оценка на въздействието на Регионалната (Кохезионната) политика на ЕС върху икономиките на изброените 11 страни членки на Съюза.

В дисертацията са посочени **седем задачи**. Те са коректно формулирани и отразяват основните моменти от изследването в трите глави, като в изложението те подкрепят основната цел и формулираната теза.

- Изследване на икономическите различия в ЕС, на политиката на Съюза за тяхното преодоляване, на нейната историческа еволюция и предизвикателствата пред бъдещото ѝ развитие (глава първа);
- Преглед и систематизация на теоретичните и емпирични проучвания за ефектите на Кохезионната политика (глава втора);
- Анализ на управлението и усвояването на фондовете на Европейския съюз в НСЧ-11 през периода 2007-2015 г. (глави втора и трета);
- Емпирично изследване на въздействието на фондовете на Европейския съюз върху краткосрочния икономически растеж, нормата на заетост, нормата на безработица и дела на населението в риск от бедност и социално изключване в НСЧ-10 (глава втора);
- Емпиричен анализ на краткосрочните ефекти на фондовете на Европейския съюз върху икономическия растеж, нормата на заетост, нормата на безработица и жизнения стандарт в България (глава трета);
- Емпирична оценка на въздействието на усвояемостта на еврофондовете върху естествената норма на безработица, нормата на трайна безработица и потенциалния БВП на България (глава трета);
- Формулиране на препоръки за максимизиране на ползата от еврофондовете за икономиките на страните от Централна и Източна Европа и на България (глава втора, глава трета и заключението).

Дисертационният труд е структуриран в традиционните три глави.

Първа глава е предимно теоретична и е посветена на икономическите различия и кохезионната политика на ЕС. В шест доста раздробени точки логически последователно се характеризира географското разположение и стопанската дейност на страните от ЕС, различията между държавите и регионите в периода 1995-2017 г., интеграцията, продуктовата специализация и локализацията на икономическата им дейност и акцент се поставя върху Кохезионната политика на ЕС. Много подробно се изследва ретроспективно периодът 2007-2013 г. и след това се фокусира вниманието върху сега действащият период от 2014-2020 г. Това е сполучлив подход на сравнение и едновременно на очертаване на предимствата и недостатъците в проявлението на кохезионната политика в отделните страни на Съюза. В края на всяка глава стегнато и точно са представени основните изводи, до които се достига.

Така в тази първа въвеждаща в проблематиката на дисертационни труд глава авторът ни показва едно много добро познаване на въпросите, свързани с мисията, целите, същността и проявлението на регионалната политика, структурните фондове, разходните приоритети, водещите принципи, мотивите за разпределение на средствата, новите идеи и предизвикателствата пред развитието на кохезионната политика в бъдеще. По всички тези въпроси личи способността на докторант Дурова да проучва, синтезира и обобщава мненията на водещи автори, както и да познава добре нормативните документи и програми. Доказва се, че климатичните промени, недостигът на ресурси, застаряването на населението, различията в икономическата активност, доходи и социален статус на европейските страни водят до „намаляване на различията между страните-членки, но до нарастване на неравенствата между европейските региони, което превръща адекватната и ефективна Регионална (Кохезионна) политика в императив“. Важно е бъдещето на кохезионната политика не само поради изпълнението на специфичните ѝ цели, а също защото на нея се отделят около една трета от бюджета на ЕС и е много важно да се проследи дали усвояването на тези средства ще доведат по желаните икономически, социални, екологически и др. резултати. В това отношение Дурова много подробно анализира четири сценария, а именно: стабилност и изобилие на ресурси; стабилност и оскъдност на ресурси; нестабилност и изобилие на ресурси; нестабилност и оскъдност на ресурси.

Втора глава е посветена на влиянието на фондовете на Европейския съюз върху икономиките на новите страни-членки от Централна и Източна Европа. В първата част на този материал се прави обзор на литературата по въпроса, очертава се спецификата на използваните фондове по държави в ЕС, както и състоянието на новите страни-членки и постиженията, които имат при използването на фондовете за периода 2014-2020 г. Във втората част на тази глава се правят две мащабни

емпирични изследвания по определени показатели в новите страни-членки от Централна и Източна Европа. Едното засяга въздействието на фондовете на ЕС върху икономическия растеж, нормата на заетост и нормата на безработица, а другото изследване е върху бедността в тези страни. Използван е регресионен анализ на панелни данни по метода на най-малките квадрати.

Прегледът на многобройните литературните източници и мнения се класифицира според критериите – методи на изследване, териториален обхват, времеви обхват, изводи и препоръки. Всеки от тези критерии е обособен, систематизиран и анализиран. На тази база се правят заключения с характер на приноси. Така например според методите на изследване разгледаните литературни източници се групират като – теоретични, емпирични и междинни изследвания. Според териториалния обхват те се разделят на изследвания върху регионите на една държава и на проучвания върху регионите на множество държави. По времеви си обхват разгледаните литературни източници се класифицират в три групи: теоретичните изследвания, които обхващат периода от подписването на Римския договор (1957 г.) до момента на извършване на изследването; изследванията върху новите страни-членки за периода 2007-2013 г.; изследванията върху старите страни-членки на ЕС до 2007 г. Според съдържащите се в тях изводи и препоръки, прегледът на изследванията също се разделя в три групи:

- проучвания, според които Регионалната политика на ЕС и усвояването на евросредствата от държавите-членки са ефективни и ефикасни, постигат своите цели и поради тази причина не съществува нужда от внасяне на значителни промени в тях;
- анализи, според които Регионалната политика на ЕС и усвояването на евросредствата от държавите-членки са неефективни и неефикасни и трябва да бъдат съществено реформирани;
- изследвания, според които Регионалната политика на ЕС има положителен ефект върху регионалните различия и този ефект може да бъде засилен чрез внасяне на умерени модификации в нея.

На основата на направения анализ докторант Дурова обобщава мненията на авторите като достига до извода, че „в икономическата литература не съществува консенсус по въпроса за ефективността и ефикасността на Регионалната (Кохезионната) политика на ЕС“. Тя систематизира вижданията в три групи, а именно: положителни, отрицателни и неутрални.

Относно емпиричния анализ на усвояването на средствата се изказва становището, че „Важен индикатор за реалната ефикасност на управлението на европейските фондове е разликата между договорените средства и изплатените такива. По-малка разлика означава по-добро управление на евросредствата“. Също така като

обобщение на извършения анализ се правят изводи и препоръки с характер на приноси. Така например изследването в десет нови страни-членки показва, че усвояемостта на средствата не оказва статистически значим ефект върху темпа на краткосрочния икономически растеж и нормата на заетост, но влияе върху нормата на безработица. В тази връзка докторант Дурова прави две предложения. Първото е, че новите страни-членки не трябва да се фокусират единствено върху подобряване на капацитета за усвояване на евросредствата, но и върху преосмисляне на начина на използване на тези средства за стимулиране на икономическия растеж. Второто предложение е свързано с необходимостта да се извършват адекватни структурни промени в държавите, а не само да се разчита на инвестиции от еврофондовете.

В третата глава се прави анализ на ефекта на фондовете от ЕС върху икономиката на България. Тази част от дисертацията е с изразен изследователски характер и на базата на определена методология в четири глави се прави емпиричен анализ на краткосрочните ефекти на фондовете на ЕС върху икономическия растеж, заетостта и безработицата в България. Емпиричният анализ е извършен чрез регресионен анализ на времеви редове по метода на най-малките квадрати. Данните, които са използвани са за периода 2010-2015 г. Вероятно периодът е такъв за да има съпоставимост с изследването направено в другите нови страни-членки, но то обхваща само две години от настоящия програмен период от 2014-2020 година.

Резултатите от емпиричния анализ показват, че:

- нормата на заетост в България зависи единствено от стойността на показателя през предходния период докато върху нормата на безработица в България оказват въздействие и нагласите на стопанските агенти. Липсата на въздействие на външната икономическа среда върху заетостта и безработицата у нас свидетелстват за инертност и трудна адаптация на българския трудов пазар към промените в стопанската конюнктура;
- съществува статистически значима положителна връзка между процента на усвояемост на еврофондовете и нормата на трайна безработица, която се обяснява с нарастване на структурната безработица в резултат на неефективно усвоени евросредства;
- налице е статистически значима отрицателна зависимост между темпа на растеж на реалния БВП и нормата на трайна безработица. В краткосрочен период усвояемостта на фондовете на ЕС не въздейства върху икономическия растеж, заетостта и безработицата в България, но в дългосрочен период тя има положително въздействие върху потенциалния БВП и общата факторна производителност, но отрицателно въздействие върху потенциалната заетост и нормата на трайна безработица;

- факторите, въздействащи върху жизнения стандарт на областно равнище показва, че частните инвестиции имат десетократно по-висок положителен ефект върху жизненото равнище на населението отколкото инвестициите от евросредствата.

Като цяло в дисертацията успешно са изпълнени поставените цел и задачи и проведените в теоретичен и практико-приложен аспект изследвания потвърждават дефинираната изследователска теза.

3. Оценка на приносите в дисертационния труд

Приемам формулираните приноси в дисертацията. Те действително съществуват и се открояват в отделните глави. Могат да бъдат разделени в две групи – с научно-теоретичен и с научно-приложен характер. Положителен момент е, че в края на всяка глава се правят кратки изводи и се акцентира върху резултатите от изследването, част от които са с характер на принос.

Накратко **приносите с научно-теоретичен характер** обхващат:

- Проучването на многобройни литературни източници, синтезиране и обобщаване на мнения на автори по въпроса за икономическите различия и кохезионната политика на ЕС. Представя се бъдещето на кохезионната политика в четири сценария, а именно: стабилност и изобилие на ресурси; стабилност и оскъдност на ресурси; нестабилност и изобилие на ресурси; нестабилност и оскъдност на ресурси;
- Очертаването на спецификата на използваните фондове по държави в ЕС, както и състоянието на новите страни-членки и постиженията, които имат при използването на фондовете за периода 2014-2020 г. Анализират и обобщават се различни мнения по въпроса за ефекта и ефективността на кохезионната политика върху икономическите различия в страните от ЕС;

Приносите с научно-приложен характер са предимно свързани с емпиричните изследвания направени във втора и трета глава на дисертационния труд и се отнасят до:

- Извършения регресионен анализ по метода на най-малките квадрати на въздействието на фондовете на ЕС върху краткосрочния икономически растеж, нормата на заетост, нормата на безработица и дела на населението в риск от бедност и социално изключване в 10 нови страни-членки на ЕС;
- Изследването на краткосрочните ефекти на фондовете на ЕС върху икономическия растеж, заетостта и безработицата в България. Резултатът показва, че в краткосрочен план че еврофондовете не могат да се използват

като средство за бързо възстановяване на българската икономика в кризисни условия;

- Емпирично са оценени дългосрочните ефекти на усвояемостта на еврофондовете върху икономиката на България (потенциалния БВП, нормата на трайна безработица и общата факторна производителност) чрез производствената функция на Коб-Дъглас. Резултатите от анализа показват, че в дългосрочен период усвоените евросредства имат благоприятно въздействие върху потенциалния БВП и общата факторна производителност, но не оказват очакваното позитивно въздействие върху потенциалната заетост и нормата на трайна безработица;
- Анализирано е въздействието на фондовете на ЕС върху жизнения стандарт в областите на България. Прави се извода, че „кохезионната политика на ЕС не може сама по себе си да доведе до премахване на регионалните дисбаланси, но може да се превърне в катализатор на този процес, чрез стимулиране на предприемаческата активност на частния сектор“.

4. Анализ на автореферата и публикациите

Авторефератът е изграден съгласно изискванията и точно в синтезиран вид отразява основните моменти от дисертацията. Докторант Дурова е представила 8 статии по темата на дисертационния труд, публикувани в реномирани списания на ИИ на БАН, УНСС, ЮЗУ, Стопанска Академия и др., от които една статия е на английски език. Публикувани са също 3 доклада на международни конференции, от които една публикация е на английски език. Много стойностно е участието ѝ в монографичен труд на тема "The Economy of Bulgaria: Structural Funds, Growth And Cyclical Recurrence" в съавторство с д-р Иван Тодоров и докторант Александър Александров, публикувана от реномираното немско издателство "De Gruyter" през 2018 г.

5. Критични бележки, препоръки и въпроси

Съществени слабости в дисертацията не се забелязват. Бих посочила като препоръка в бъдеще, ако докторант Дурова продължи изследването си да анализира по-задълбочено източниците за европейско финансиране, връзката „ползи-разходи“ и резултати от използването на публичните средства. Също така би могло да се обърне и по-голямо внимание не само на икономическите фактори, които оказват влияние върху усвояването на европейските фондове, а също на политическите, социалните и екологичните. Темата на дисертационния труд е изключително актуална и това се доказва от последните събития в страната ни при разкриването на слабости при отпускането и усвояването на средствата, вкл. злоупотреби и влияние с власт.

Резултатите от изследването биха могли да се обвържат по-сериозно с актуалната обстановка в страната като се даде гласност на някои от приносните моменти.

Споменатите критични бележки и препоръки не поставят под съмнение изследователските качества на кандидата, способността му да анализира проблемите и да предлага решения и не намаляват достойнствата на дисертационния труд.

Въпроси към дисертанта:

1. При емпиричното изследване в трета глава на факторите, въздействащи върху жизнения стандарт на областно равнище в България вие отчитате, че „частните и публичните инвестиции имат положителен ефект върху жизненото равнище на населението, като приносят на частните инвестиции в тази насока е около 14 пъти по-голям от този на евросредствата“. /с. 166/. Бихте ли пояснили на какво се дължи тази фрапираща разлика?
2. Известно е, че върху процесът на кохезия влияят много вътрешни и външни, икономически и политически, социални и екологически фактори. Много важен фактор е правилното използване на еврофондовете. Какво отражение би имал скандалът около използването на еврофондовете в България за доверието на евроинституциите към нашата страна и бъдещите приоритети на кохезионната политика у нас?

Мотивирано и ясно формулирано заключение

Представената дисертация има характер на завършена научна разработка. Този труд може да бъде оценен като успешен и полезен както за науката, така и за практиката. Авторът е навлязъл задълбочено в проблематика, която му дава възможност да формулира и изведе нови виждания и идеи и да направи конкретни предложения, полезни за практиката. Ето защо предлагам на почитаемите членове на Научното жури към ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград да присъдят на **Калина Лазарова Дурова** образователната и научна степен “доктор” в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление: 3.8. Икономика, докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“.

17.05.2019 г.

(проф. д-р Мариана Г. Асенова)